

Isidor Cònsul
(Centre Català del PEN Club)

Notes de sociologia editorial, 1975-1992

Segons un estudi presentat el mes de juny de 1993, en el marc de la fira «Liber 93», durant l'any olímpic (1992) es van publicar 5806¹ llibres diferents en català, volum que suposa un increment del 17 % respecte de l'any anterior i un creixement espectacular si ens ho mirem des d'una perspectiva una mica més llarga. Els números són fàcils de seguir: el 1975, l'any de la mort del dictador, es publicaren 672 llibres i passaren a 1496 el 1980. El 1985 foren 2795, 4145 el 1987 i 4327 el 1989. Dit d'una altra manera, i pel que fa al nombre de títols publicats, la producció de llibres en català ha crescut més d'un 850 % en els divuit anys que van des de 1975 fins a 1992.²

Certament ha estat una estirada enorme i per una colla d'anys desfermà l'entusiasme cofoista de les xifres i els percentatges. De tota manera són dades que enganyen perquè en realitat no són tan espectaculars com dona entenent el parany dels números. El panorama, tot i que és molt positiu, presenta algunes esquerdes i problemes que miraré d'apuntar. Abans, però, donem un cop d'ull a la producció global de l'Estat espanyol per veure quins són els paràmetres percentuals en què es mou la indústria editorial catalana. Fixeu-vos en el quadre adjunt:

¹ Manllevo la dada de l'estudi *El sector editorial a Espanya*, Barcelona: Departament d'Estudis; Departament de Premsa i Publicacions; Fira de Barcelona, Juny de 1993, pàg. 5. El recompte que dona la xifra de 5806 llibres correspon al nombre d'ISBN concedits per a l'edició en català durant l'any 1992. Aquestes dades, però, no coincideixen amb l'estudi *Anàlisi estadística de l'edició en català de 1992 i comparació amb la de l'any 1990*, encomanat per l'«Associació d'Editors en Llengua Catalana» i fet públic el mes de maig de 1994. Segons aquest estudi, el nombre de títols publicats en català durant 1992 fou de 5128.

² Les dades que tragino, a banda de les fonts esmentades en la nota anterior, pertanyen als estudis encomanats per l'Associació d'Editors en Llengua Catalana i dirigits, des d'ESADE, per Antoni M. Güell i Fortuny: *Llibres en català existents al mercat durant el període 1975-1984* (març de 1987) i *Llibres en català existents al mercat durant el període 1985-1986* (novembre de 1988).

	1986	1988	1992	%
Llibres en espanyol	32431	35082	42910	84,7
Llibres en català	3754	4200	5806	11,5
Llibres en basc	418	602	1026	2
Llibres en gallec	309	481	902	1,8

Vist amb una mica de perspectiva, les dades són encara més contundents. L'any 1975, els 672 llibres catalans suposaven el 3 % de la producció editorial del conjunt de l'Estat espanyol (que era de 23527 llibres); el 1985, els 2795 representaven el 8,05 % de la producció estatal (34684 llibres) i, el 1988, els 4200 llibres catalans eren el 10,9 % del conjunt (40365 llibres).

Una lectura freda de les xifres deixa ben clar que la producció editorial catalana no ha parat de créixer des de 1975, tant si ens ho mirem des d'una perspectiva absoluta —nombre de títols per any— com si ho fem en termes relatius, és a dir comparant el creixement percentual amb la producció global a l'Estat espanyol. D'altra banda, s'ha passat la barrera psicològica dels 5000 títols anuals que, temps enrere, s'havia fixat com a fita de futur perquè alguns analistes consideraven que era el nombre on podia tocar sostre la producció editorial catalana.

I per comentar alguns problemes, accentuar les mancances, suggerir elements de comparació o fer evidents algunes de les esquerdes de l'edifici editorial, destrio aquests quatre punts:

- El divorci entre títols per any, tiratge i vendes.
- El desajustament territorial entre els Països Catalans.
- La producció institucional.
- La perspectiva europea.

S'ha vist el creixement espectacular dels títols publicats per any: una estirada a l'entorn del 850 % entre 1975 i 1992. Resulta, però, que el nombre de llibres venuts no ha crescut amb la mateixa intensitat. L'any 1980, els lectors catalans compraren 3332319 llibres i, el 1984, 5363000. En aquests cinc anys, l'increment en el nombre d'exemplars venuts fou d'un 60,9 %, un percentatge que se situa gairebé deu punts per sota del creixement en nombre de títols durant el mateix període: 1496 llibres editats el 1980 i 2534 en

1984, amb un augment del 69,4 %. L'única manera d'harmonitzar el decalatge ha estat la reducció progressiva dels tiratges de les edicions i així ho reflecteixen diferents estudis del sector. Els treballs de seguiment i d'investigació dirigits per Antoni Maria Güell³ remarquen aquesta tendència decreixent dels tiratges, que ha estat novament remarcada en el darrer estudi presentat per l'Associació d'Editors en Llengua Catalana, *Anàlisi estadística de l'edició en català el 1992 i comparació amb la de l'any 1990*.⁴ Són dades que s'accentuen a la baixa i suposen, en ambdós casos, un seriós toc d'alerta a l'eufòria d'unes xifres que han multiplicat, i continuen fent-ho encara, la producció anual de títols en català.⁵

Un altre dels punts de comentari es refereix al desequilibri editorial entre les diferents geografies dels Països Catalans. De fa temps, Barcelona és una poderosa capital editorial i l'any 1992, al costat de bona part dels 5806 llibres editats en català, en publicà dues vegades més en castellà, de manera que és l'indret que més publica en espanyol de tot l'Estat: exactament, el 36,07 %, que vol dir 18872 llibres. Dit d'una altra manera: a Catalunya només surt en català un de cada tres o quatre dels llibres que s'hi editen. Una dada que pot suggerir tota mena de comentaris creuats respecte de la convivència entre dues cultures literàries.

De tota manera és evident la superioritat editorial del Principat en relació amb la resta dels Països Catalans. Tot i això, caldria remarcar algun avenç important com ara la consolidació, al País Valencià, d'una editorial tan dinàmica com «Bromera», a Alzira, al costat de la degana, «Tres i Quatre» de València.⁶ I recordar, de passada, els esforços de continuïtat de l'Editorial Moll, a les Illes, i el testimoni que suposa l'aventura de «Llibres del Trabucaire» a la Catalunya Nord.

³ *Llibres en català existents al mercat durant el període 1975-1984 i Llibres en català existents al mercat durant el període 1985-1986*, Barcelona: Associació d'Editors en Llengua Catalana, 1987 i 1988, respectivament.

⁴ Barcelona: Associació d'Editors en Llengua Catalana, maig de 1994.

⁵ Segons l'*anàlisi estadística de l'edició en català de 1992 i comparació amb la de l'any 1990* (maig de 1994), la mitjana de tiratge per llibre fou, l'any 1990, de 2690 exemplars. En 1992, la mitjana havia baixat fins a 2391 exemplars de cada títol editat.

⁶ Tres i Quatre i Bromera són dues de les editorials més significatives del País Valencià. L'any 1992 publicaren 50 i 92 títols, respectivament. Una xifra que és a molta distància dels 293 títols publicats aquell mateix any per Edicions 62, o els que publicaren Cruïlla (225), La Magrana (165) o Columna (162). La mateixa edició institucional també ho remarca prou bé. La Generalitat Valenciana publicà 72 títols, el 1992, i la Generalitat de Catalunya, 333.

Tot i amb això, els aspectes que sembla que cal subratllar amb més èmfasi és la manca de fluïdesa en la circulació de llibres de nord a sud i de llevant fins a ponent d'aquesta unitat lingüística que són els Països Catalans. A Barcelona, per exemple, és més difícil de trobar els llibres de l'Editorial Moll que no pas l'original d'un llibre d'actualitat en francès, en anglès o en alemany. La manera segura de trobar-los, i no sempre, té connotacions d'excepcionalitat (tres o quatre llibreries) i es tracta, per tant, d'una falla espectacular en el sistema de relacions culturals dels Països Catalans. I fora de Barcelona, l'aventura pot semblar una missió impossible. Trobar en una ciutat mitjana de Catalunya les obres, per exemple, d'Enric Valor, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, és buscar una agulla en un paller, com també ho és trobar regularment a les llibreries catalanes els títols de Bromera, de Tres i Quatre o de les col·leccions més especialitzades que s'editen a les Illes o al País Valencià.

Hi ha, efectivament, un desequilibri important quant al volum de l'edició entre Barcelona, València, Mallorca o Perpinyà. Ara bé, són raons d'indústria i de mercat, i tampoc no cal entrar-hi. Però sí que es pot actuar fent possible que sigui més fluida la circulació bibliogràfica de sud a nord i de llevant fins a ponent. Corregir les diferències de producció amb més agilitat i capacitat de moviment entre els Països Catalans. Si és cert que tenim una vocació cultural comuna, és evident que un dels primers treballs de normalització s'hauria d'adreçar a millorar substancialment, si més no des d'una perspectiva editorial, el sistema de comunicacions, de distribució i d'intercanvi.

El tercer punt es planteja a partir de la quantificació del volum editorial que correspon a les diferents administracions dels Països Catalans. Segons el darrer estudi de l'Associació d'Editors en Llengua Catalana, la Generalitat de Catalunya es convertí, l'any 1992, en la primera editorial dels Països Catalans amb 333 títols (112 més que no pas en el 1990).

Aquesta és una dada d'interès perquè massa sovint ens deixem endur per l'alegria de les xifres positives sense comptar que poden amagar efectes de bumerang o ser una mena de paranys no gaire acordats amb la realitat. Per això és oportú destriar la producció editorial estrictament competitiva i el gruix que es genera des de les administracions i que, en molts casos, és vist i titllat de competència deslleial per la banda dels editors.

Primer, però, una afirmació general: les administracions, arreu, tenen necessitat d'una producció editorial específica que doni publicitat i sortida, per exemple, als projectes legislatius, als llibres blancs amb programes de futur, a diferents estudis tècnics i a les memòries d'actuació que passen

comptes del calendari i del propi funcionament administratiu. Fins aquí, doncs, podem parlar d'una producció legítima i adient als eixos i interessos de la mateixa administració.

Els problemes, ben mirat, comencen a plantejar-se quan els organismes de govern cauen en la temptació de fer feines de suplència i d'assumir la mena d'edicions que no els són estrictament específiques ni particularment necessàries. Succeeix, llavors, que els Ajuntaments, les Diputacions i les Conselleries dels Governos Autònoms comencen a editar, sovint amb massa alegria i sense filar gaire prim, llibres d'art, d'història i de literatura que no és ben bé el que els correspon. De passada, i potser sense adonar-se'n, entren en aquesta roda de competència deslleial de la qual es queixa el món de l'edició, i trepitgen una feina que acostuma a ser més professional i competitiva quan és en mans dels editors d'ofici.

D'altra banda, els llibres de les administracions són de producció més cara perquè els criteris no acostumen a ser mai ni comercials ni competitius i, per torna, són llibres gairebé sempre mal distribuïts. I no es tracta de posar exemples perquè seria la història de mai no acabar. Ara bé, tothom que hagi estat una mica al cas, o bé interessat, per adquirir llibres publicats per qualsevol institució administrativa sap per experiència que és molt difícil de trobar-los a les llibreries i als punts de venda habituals. L'administració ha demostrat feiaentment que no se'n surt a l'hora de distribuir i, engaltant-ho a l'engròs, es pot dir que, massa sovint, bona part dels llibres que publiquen passen directament de la impremta a les estibes dels magatzems institucionals.

El quart i darrer punt s'encara a la perspectiva europea amb un breu exercici comparatiu que pot ajudar, em penso, a fixar els límits de l'edició catalana i, sobretot, a saber si és correcta la hipòtesi que anys enrere situava els 5000 títols anuals com la fita límit en el desplegament editorial català. Es tracta, senzillament, d'una comparació amb altres països europeus amb una demografia similar i de posar en paral·lel les respectives realitats editorials. Es tracta, d'altra banda, de països europeus amb els quals ens plau de compararnos, sobretot des del Principat. Per exemple Suècia, Dinamarca o bé Holanda, la producció editorial dels quals és molt superior a la generada en català:

País	Any	Població	Llibres ⁷
Dinamarca	1986	5120000	10957
Suècia	1986	8370000	10587
Holanda	1986	14560000	13368
Portugal	1986	10290000	10782
Noruega	1986	4170000	3284
Grècia	1986	9970000	4651
Romania	1985	23170000	5276
Països Catalans	1986	10938884	3975

Un cop d'ull als números dona una primera deducció clara. La producció editorial dels Països Catalans no ha tocat sostre si el nostre model d'emmi-rallament són països com Suècia, Holanda, Dinamarca, Portugal o Noruega. Si el model, en canvi, és el grec, estem a punt d'arribar al cel, i si ens plau de comparar-nos amb Romania vol dir que podem respirar tranquils, que podem passar a fer la migdiada i deixar ben oberta l'aixeta del cofoisme. Sembla clar, però, que els models a imitar són els més desenvolupats i cultes, i per això mateix els límits d'aquest creixement semblen encara un punt llunyans.

Tot i amb això, en el fil encara de la mateixa argumentació, queda clar, tot i els peròs que calguin, que la indústria editorial catalana ha protagonitzat un desplegament importantíssim en els darrers divuit anys i s'ha mostrat com un dels sectors més competitius del nostre univers cultural. La darrera prova d'aquest dinamisme pot ser la fusió conjuntural de les editorials de més entitat per endegar l'operació de quiosc «Grans Èxits» que té una mitjana de vendes de 30000 exemplars per a cadascun dels llibres. O bé, amb un punt de sentit històric, recordar l'esforç de diferents col·leccions de butxaca o les operacions de col·laboració entre Edicions 62 i «la Caixa», fruit de les quals han estat la MOLC («Les Millors Obres de la Literatura Catalana»), la

⁷ Manllevo la informació de l'article de Núria Costa Oliver: «Evolució dels darrers deu anys», dins: *Cultura* 1 (maig de 1989), pàgs. 37-41. L'article esmentat, per la seva banda, manlleua les dades de l'*Anuari Estadístic de la UNESCO, 1988* (Barcelona: Centre UNESCO de Barcelona, 1988), amb notícies referides a l'any 1986.

MOLU («Les Millors Obres de la Literatura Universal») i la MOLU Segle XX. Un dinamisme i un esforç d'imaginació que cal que continuïn en el futur si volem aspirar a paràmetres culturals que s'acostin als de Dinamarca, Suècia o bé Holanda.

Però per tirar endavant aquests objectius sembla clar que cal sumar esforços i que treballin plegats els diferents estaments i sectors de tot el tram social —la societat civil i les administracions—. Treballar en una perspectiva que faci augmentar el nivell de lectura dels catalans que és, encara, un dels més baixos de tot Europa; sumar a favor de la lectura des de totes les perspectives possibles i, d'una manera especial, des de l'ensenyament, els mitjans de comunicació i la publicitat. Però també posant al dia i millorant la infraestructura de les biblioteques, un dels dèficits del nostre panorama cultural, i professionalitzant el sector dels llibreters. Aquests són aspectes, però, que de moment deixo de banda, per analitzar els puntals que han permès l'enorme desplegament editorial català que, a desgrat dels problemes, els interrogants i les esquerdes, ha estat un fenomen cabdal i innegable de 1975 ençà.

Bases del desplegament editorial

Des d'una perspectiva editorial, els darrers quaranta anys de la literatura catalana vénen puntejats amb el repte i l'esforç d'un doble desplegament: el primer es produí a inicis de la dècada dels seixanta i el segon a partir de 1976.

Fou en la segona meitat dels anys cinquanta i primers seixanta que es produí el naixement d'un grapat d'editorials catalanes i, el 1955, la creació del Club dels Novel·listes es pot entendre, en aquell context peculiar, com la campanada d'un toc d'atenció o el senyal de sortida que reclama una multiplicació dels esforços conjunts. El cas és que, en pocs anys, van aparèixer empreses editorials com Nova Terra (1957), Estela (1958), Club Editor (1959), Edicions 62 (1962), Pòrtic (1963) i La Galera (1963), a les quals cal sumar el retorn de Proa de l'exili, el 1964, i els inicis de Tres i Quatre, a València, el 1968. Aviso que la llista no és exhaustiva, però representa prou bé una embranzida editorial que fou acomboiada per altres iniciatives culturals com la sortida de *Serra d'Or*, el 1959, el moviment de la «Nova Cançó» i els «Setze Jutges», la creació d'Òmnium Cultural, l'any 1961, o l'aparició de *Tele-Estel*, en el 1966. Tot plegat apunta al testimoni d'un esforç remarcable i importantíssim de la cultura catalana dins dels paràmetres de la prodigiosa dècada dels seixanta. Un esforç, dit sigui de passada, que visqué

algun moment d'eufòria i que, inevitablement, topà amb els problemes administratius de la censura i de la repressió franquista. Passat el miratge i en el canvi de dècada cap als setanta, el sector editorial català s'encairà al trenca-colls d'una greu crisi que féu aturar bona part de les empreses i posà la resta al ralentit.

La segona embranzida editorial se situa entre 1976 i 1985. Són els anys que segueixen a la mort del dictador, passen per la transició i la consolidació democràtiques, i arriben a la recuperació d'algunes cotes d'autogovern amb l'Estatut d'Autonomia. En el marc d'aquests anys sorgeixen diverses escuderies editorials com ara La Magrana, Quaderns Crema, Laertes, Empúries, Columna, Eumo, La Campana i Bromera, entre altres. Una mica abans, en els primers setanta i com a pròleg de l'expandiment posterior, l'editorial Laia sorgí de les cendres d'Estela i es crearen també Curial i Llibres del Mall.

Des de 1978, aquest segon desplegament editorial ha comptat amb alguns suports que l'han nodrit amb eficàcia. I n'hi ha dos de fonamentals: l'obligatorietat de l'ensenyament de la llengua i de la literatura catalanes, i mesures polítiques de cabdal importància com «el suport genèric» i l'ajut a les traduccions. Sens dubte de cap mena, ha estat l'ombra frescal d'aquests roures protectors que ha envigorit la darrera embranzida editorial catalana. Fins al punt que algunes empreses importants de tradició espanyola obriren —o reactivaren— col·leccions específiques de literatura catalana. I poden servir d'exemples Planeta, Edhasa, Plaza & Janés i Alfaguara, a banda del grup Anaya que ha creat la seva pròpia filial catalana, Barcanova.

Vinculades a aquesta expansió editorial cal assenyalar l'orientació de tendències literàries que potser no s'haurien sostingut ni desenvolupat sense els factors esmentats: l'ensenyament d'una banda i l'estratègia del suport institucional, de l'altra. Em refereixo a l'esclat de les literatures de gènere⁸ i a l'esforç que ha multiplicat generosament les traduccions de literatura forània al català.

⁸ A l'estudi *Anàlisi estadística de l'edició en català de 1992 i comparació amb la de l'any 1990*, Barcelona: Associació d'Editors en Llengua Catalana, maig de 1994, es remarca que el 30,47 % de la producció editorial de 1992 fou de llibres infantils i juvenils, i el 24,05 % per a llibres d'ensenyament.

L'esclat de les literatures de gènere

Un dels trets que defineixen la literatura catalana dels vuitanta és l'esclat de les literatures de gènere. És una afirmació certa que demana, però, algunes correccions per tal de no oblidar els esforços anteriors de Rafael Tasis i de Manuel de Pedrolo, ni bandejar la primera etapa de «La cua de palla», entre 1963 i 1969, ni deixar fora de joc el precedent de dos èxits comercials importants: *De mica en mica s'omple la pica ...* (1972), de Jaume Fuster, i *Mecanoscrit del segon origen* (1974), de Manuel de Pedrolo, l'obra més venuda de tota la literatura catalana.

Fetes les matisacions pertinents, es pot afirmar que el llançament operatiu de la literatura de gènere es produí l'any 1980, quan el col·lectiu «Ofèlia Dracs» hi apostà amb sengles reculls de narracions que eren repertoris dels gèneres més populars: *Deu pometes té el pomer* (1980), de literatura eròtica; *Lovecraft, Lovecraft!* (1981), amb contes de misteri i de terror; *Negra i consentida* (1983), de narrativa policíaca; *Essa efa* (1985), amb contes de ciència-ficció, i *Boccatò di cardinali* (1985), una novel·la de narrativa gastronòmica.

Per un altre costat, en el 1981 es rellança «La cua de palla», amb traduccions de novel·la negra americana, i dos anys més tard, «La cua al cau» s'estrenava com la primera col·lecció indígena de narrativa eròtica. Els anys successius s'encarregaren de multiplicar les col·leccions específiques: «La Negra», «La Piga», «La Marrana», «Simenon», «Pleniluni», i alguna altra. D'una manera paral·lela ha anat creixent la nòmina dels escriptors de gènere i, entre els més representatius, cal comptar Jaume Fuster, Maria Antònia Oliver, Ferran Torrent, Antoni Serra, Margarida Arizeta, Josep Maria Palau i Camps, Isabel-Clara Simó, Maria Jaén, Josep Bras, Valerià Pujol i Andreu Martín.

Per uns motius similars a l'esclat de la narrativa de gènere, s'ha produït també un important ressorgiment de la literatura infantil i juvenil. Si vint anys enrere les referències editorials per a nois i noies es concretaven, com qui diu, a La Galera i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, l'oferta ha crescut substancialment i editorials com La Magrana, Empúries, Pòrtic, Cruïlla, Columna, Bromera, Tres i Quatre i altres han creat col·leccions específiques de llibres per a la mainada. I, és clar, en una progressió similar s'han multiplicat els escriptors que s'hi dediquen. Al costat de la mitja dotzena de noms que eren referències imprescindibles fins no fa gaire (Sebastià Sorribes, Emili Teixidor, Josep Vallverdú, Joaquim Carbó, Oriol Vergés

i Joles Sennell), ara cal afegir-hi els noms de Mercè Canela, Miquel Obiols, Gemma Lienas, Maite Carranza, Francesc Sales, David Cirici, Teresa Duran, Empar de Lanuza, Gabriel Janer Manila, Montserrat Canela, Andreu Sotorres, Pep Coll, Josep F. Delgado i Raimon Esplugafreda, entre molts d'altres.

Vist des d'una perspectiva sociològica, l'allau de la literatura de gènere s'explica per la confluència de diferents factors complementaris, el primer dels quals, ja esmentat, neix del benefici de l'ensenyament obligatori del català i de la seva cultura: una raó acadèmica que ha generat, però, un mercat important i la necessitat de disposar, amb una certa urgència, de textos àgils i atractius per als escolars.

El segon factor té un abast més ampli i s'explica pel retorn dels lectors a una literatura d'evasió i a una novellística d'enjòlit que es correspon perfectament a uns anys marcats per una doble crisi, econòmica i de valors. Aquesta és una coordinada que es pot seguir, de manera paral·lela, en altres literatures amb el ressorgiment de la novellística d'intriga. Suposa l'evidència de nous paràmetres estètics que bandegen el transcendentalisme dels seixanta, les recerques de postavantguarda dels setanta i s'acosten a l'Umberto Eco d'*El nom de la rosa* quan afirma: «volia que el lector es divertís. Si més no, tant com jo em divertia.»

Un darrer factor té a veure amb la flaca didàctica dels escriptors nostrats. «Ofèlia Dracs» apostà per una tradició de narrativa popular, la del gènere, amb la intenció de captar nous lectors per al català amb una literatura entretinguda i adreçant-se a un tipus de públic poc avesat a llegir. Es tracta, exactament, d'una jugada calcada a la que havia assajat Manuel de Pedrolo, l'any 1963, amb «La cua de palla». La part positiva de l'estratègia, vist des de les faves comptades dels números, s'ha concretat amb la realitat d'alguns èxits importants com ara el primer títol de Maria Jaén, *Ammorrada al piló* (1986), i les novel·les de Jaume Fuster, de Ferran Torrent i d'Isabel-Clara Simó.

Ara bé, aquesta mateixa estratègia havia fracassat en la dècada dels seixanta quan, a Edicions 62, Manuel de Pedrolo endegà «La cua de palla» i altres editorials iniciaren col·leccions similars: «Enjòlit», a Proa, amb les novel·les de Ian Fleming de la sèrie James Bond, i «L'Interrogant», a l'Editorial Molino, amb la traducció de les novel·les d'Agatha Christie. L'optimisme generat no tingué, llavors, correspondència amb la realitat del mercat. El mateix Pedrolo hi reflexionà en un article a *Serra d'Or*, «Que falla, la cua de palla?» (149, febrer de 1972, pàgs. 44-46), on explicava els motius de captació de lectors que l'havien fet néixer. El mercat, però, no estava per brocs i,

paradoxalment, una col·lecció nascuda per aconseguir nous lectors en català hagué d'aturar-se perquè les vendes eren massa migrades.

Una de les diferències entre els dos moments d'alegria editorial dels darrers quaranta anys es pot mesurar, potser, per aquest retorn de la «Cua de Palla», l'any 1981, i pel fet que la literatura de gènere hagi trobat camins d'una certa normalització, que tampoc no és excessiva, no ens enganyem, entre els lectors habituals en català.

De retop, l'aparició d'un nou públic lector, la possibilitat d'entrar en el mercat de l'ensenyament i l'esclat de nous espais (ràdio i televisió, sobretot), han afavorit els interessos de l'anomenada generació dels 70 i el repte de la professionalització literària que havia propugnat des dels seus inicis. Sembla que s'han començat a posar els fonaments per aconseguir que una colla d'escriptors catalans deixin de ser «escriptors de diumenge a la tarda». Tot i això, els escriptors que han aconseguit una certa professionalització hi han arribat perquè han sabut trobar l'equilibri de combinar la feina de creació en sentit estricte amb moltes hores de traducció, col·laboracions a la premsa i en els circuits de guionatge per a la ràdio i la televisió.

Passant a la banda crítica del procés, sembla clar que aquesta literatura de gènere no ha donat en català cap títol important i pocs de mitjanament acceptables. La manca de qualitat és tan evident com formidable en el cas de la novella eròtica nostrada: una literatura de vol gallinaci, de llibres sense subtileses, que, en general, no passen d'un rosari de sexe repetitiu amb una marató inacabable de trempera i fornici. Al meu entendre, les úniques excepcions són les capitombes simbòliques d'algun títol de Valerià Pujol (penso, sobretot, en *Mantis i altres transformacions*, 1983) i en el braó lingüístic del mateix Valerià Pujol i de Josep Bras. Per contra, hi abunden obres armades amb títols deplorables (*Xarrupa la palla* o *En Tit-ho-la*, per citar-ne un parell), que sovint només contribueixen a escampar el mal gust i a foragitar l'estímul inicial de la lectura.

La narrativa eròtica de Valerià Pujol em sembla que pot servir de paradigma del procés de banalització que ha seguit la literatura de gènere a casa nostra. Ell mateix, en un dels pocs textos catalans de reflexió sobre la literatura eròtica, «Erotisme i postfranquisme»,⁹ defensava l'alternativa d'un erotisme còmplice, que no jugués, només, amb la facilitat de les facècies intranscendents. Una literatura que, rere les petges del Marquès de Sade, Georges Bataille i una determinada tradició francesa, plantejés l'erotisme com

⁹ Dins: *El País*, «Quadern», 18 de novembre de 1984, pàgs. 1-2.

a àmbit central de l'anàlisi textual, que busqués la relació entre erotisme i escriptura, entre text i vida del text. Una alternativa que, llavors i a casa nostra, només havien seguit Josep Lluís Seguí (*Diari de bordell*, 1979) i Carles Reig.¹⁰ És el camí del mateix Valerià Pujol de *Mantis i altres transformacions* (1983) on s'aposta per l'esforç d'anar més enllà de la literatura-entreteniment que acostuma a caracteritzar el gènere. El volum de narracions s'acostava a l'erotisme en termes de destrucció i s'entestava a ennoblir les traces del gènere posant-lo a cavall d'una tradició culta —d'Ovidi fins a George Bataille— i transitant-lo amb voluntat d'estil: amb l'ús d'una llengua de notable volada, acaramullada de recursos poètics i plena d'imatges i de símbols.

Per contra, en l'altra experiència de narrativa eròtica, *Els conys saborosos* (1986) trencava aquesta alternativa de complicitats i d'ambició, i es deixava endur, només, per un mer divertiment disposat a narrar maratons de fornicis, anècdotes fàcils i gavadals de sexe elemental. Tot i amb això, el títol del llibre volia inserir-se, sense aconseguir-ho, en un marc de transgressió. De fet no passa de la gracieta d'un títol que estrafà un poemari clàssic de Josep Carner, *Els fruits saborosos* (1906), i que fou publicat, com un homenatge singular, just al cap de vuitanta anys de la seva edició.

Quant a la narrativa policíaca, tot i que el to mitjà té més solidesa, tampoc no es pot afirmar que sigui excels ni de massa qualitat. Hi abunden les imitacions dels clàssics nord-americans i el tipus d'obreta diguem-ne entretinguda, el mèrit de la qual és saber combinar, amb una mica de traça, quatre tocs de sexe, engrunes d'intriga i la punta d'acció que cal per a cada argument. En general, ensenyen les vergonyes d'una manca elemental d'ambició literària i tampoc no han sabut trobar els tocs i detalls de personalització que singularitzen el gènere. Amb les úniques excepcions, potser, d'Antoni Serra, Jaume Fuster i Maria Antònia Oliver.

I una darrera consideració. Damunt d'aquest desplegament —parlo en termes estrictament quantitius— de la literatura de gènere, hi plana més d'una sospita, algun efecte bumerang i una llista d'efectes secundaris que, com en alguns medicaments, fan que el remei sigui pitjor que no pas la malaltia. Recullo un neguit compartit, em penso, per bona part de la crítica catalana actual en el sentit que la moda del gènere ha malaguanyat trajectòries literàries que semblaven molt més prometedores. La literatura de gènere dels

¹⁰ Amb els pseudònims de Remei Jonqueres d'Oriola i de Pelagi Monjola, Carles Reig publicà *Llimac rural* (1981) i *Contagiï'l* (1981), tots dos títols a Edicions Robrenyo.

vuitanta ha pagat penyora a les presses i a la improvisació, fins al punt que, per un temps, el conjunt d'aquesta producció narrativa fou etiquetat despectivament com a «literatura d'institut». Són ombres de sospita que fan córrer comentaris i hipòtesis sobre la bondat d'algunes primeres obres —d'autors transplantats després a la servitud del gènere— que, si més no, indicaven d'entrada l'originalitat d'una veu pròpia i la mena de senyals que apuntaven uns inicis prometedors. Unes veus i uns camins, però, que quinze anys després pràcticament s'han estroncat amb el peatge del gènere: una literatura que surt contrarellotge (els editors del ram pressionen per garantir una presència continuada als aparadors) i el parany d'una professionalització encara difícil que, atesa la dimensió actual del mercat català, sembla més un miratge i una aspiració que no pas una altra cosa.

La dècada de les traduccions

No cal estendre's gens en la bondat de les traduccions com a eina de cultura. Una llengua i una literatura demostren la seva maduresa i operativitat quan, al costat de la pròpia hisenda, saben incorporar dignament el patrimoni d'unes altres cultures. És un transvasament que enriqueix el diàleg, que trenca els esquemes localistes i ajuda a situar en el seu punt més just els tics massa particulars d'una determinada cultura literària.

Novament, l'actualitat d'aquesta reflexió descriptiva demana una breu incursió al passat i fer memòria de la tradició oberta de les lletres catalanes cap a altres literatures amb fitons tan prestigiosos com la col·lecció de clàssics Bernat Metge, iniciada l'any 1923, o l'encert de la col·lecció de narrativa «A tot vent», de Proa, fundada en el 1928. Una vocació que també escalfà els motors en el desplegament editorial dels anys seixanta i que, després d'una dècada dels setanta sense brillantors particulars, ha protagonitzat una darrera i enorme florida durant la dècada dels vuitanta.¹¹

La represa es pot fixar el mateix 1981 que inaugura l'esclat de la literatura de gènere. I en aquest cas, en la confluència de tres factors particulars: a) el retorn de «La cua de palla», ara amb el nom de «Seleccions de la cua de palla»; b) el naixement de dues col·leccions de prestigi com foren «Textos

¹¹ La dècada dels noranta, però, s'ha iniciat amb un procés de regressió d'aquesta febre traductora i cal considerar-ho com un element més de la crisi que viu el sector editorial. L'any 1990 es traduïren al català 908 obres i en el 1992, 763. (Vegeu *Anàlisi estadística de l'edició en català de 1992 i comparació amb la de l'any 1990*, Barcelona: Associació d'Editors en Llengua Catalana, maig de 1994, pàg. 67.)

Filosòfics», d'Editorial Laia, i «Les Millors Obres de la Literatura Universal» (MOLU), d'Edicions 62 i «la Caixa», i c) perquè el 1981, a mena de prelude paradigàtic, fou l'any de la publicació de la lloadíssima versió de l'*Ulisses*, de James Joyce, a càrrec de Joaquim Mallafré. Es reprenia el fil d'una certa tradició, s'obrien camins nous i es perfilava el desideratum d'una traducció de qualitat. I remarco, novament, el paralelisme que es produeix, des d'una perspectiva cronològica, amb el relançament de la narrativa de gènere d'inicis dels vuitanta.

El procés endegat envigorí quantitativament, no parà de créixer fins a la llinda dels noranta i pràcticament totes les editorials catalanes hi han participat amb més o menys entusiasme. Un repàs a les col·leccions de més prestigi diu que en el 1983 es relança «A tot vent», de Proa, ara sota el mantell d'Enciclopèdia Catalana; que en el 1984 naixia «Poesia del Segle XX», de Llibres del Mall (sortosament recuperada per Edicions 62 després de la fallida del Mall); que en el 1985 sortiren «Clàssics Moderns», d'Edhasa, i «Venècies», d'Edicions 62 i La Magrana; i que l'any 1986 Edicions 62 encetà «Les Millors Obres de la Literatura Universal. Segle XX».

Una anàlisi detinguda i alguns punts de reflexió sobre aquesta febre traductora permeten de formular un conjunt de consideracions positives i negatives. Les primeres, no cal dir-ho, fan referència a la dinamització i modernització editorial, sobretot en la mesura que a la vora de les referències clàssiques i de la traducció de pesos pesants d'altres literatures, els editors catalans s'han espavilat per treure al mercat, cada vegada amb més promptitud, els llibres d'èxit ocasional, els bestsellers conjunturals i els autors que vesteixen els models «prêt-à-porter» en la literatura del món. En una perspectiva de set o vuit anys, aquest dinamisme editorial ha garantit la ràpida circulació catalana d'obres com *L'amant*, de Marguerite Duras, *El perfum*, de Patrick Süskind, *La foguera de les vanitats*, de Tom Wolfe, així com els èxits d'Umberto Eco, Milan Kundera o Salman Rushdie. També han sortit algunes llampegades un pèl forçades i fruit de la beneiteria de la moda, com ara la traca de la narrativa italiana (Antonio Tabucchi, Roberto Pazzi, Andrea De Carlo, Danielle Del Giudice ...), les petardades del jove minimalisme americà (Jay Mc Inerney, Breast Easton Elis, David Leavitt ...), o la teoria i pràctica del que fou anomenat «realisme brut». Amb la suma de tot plegat s'ha pogut dir, amb tota la raó del món, que mai el lector català no havia estat tan ben servit ni havia tingut accés a un ventall tan complet de la literatura universal com en el decurs d'aquesta dècada dels vuitanta. Tot i amb això, alguna vegada se n'ha fet un gra massa, i el cas de David Leavitt és el més paradig-

màtic: s'ha arribat a publicar la traducció catalana d'una novel·la seva abans d'haver-se editat la versió original anglesa.

Però el contrapunt més boirós a aquest esforç traductor neix, sobretot, de la manca de qualitat en el transvasament d'una colla massa nombrosa de llibres traduïts. Això no vol dir que no hi hagi versions correctes, i fins excel·lents, però s'han publicat massa nyaps en forma de traduccions desballestades, matusseres i poc fiables. Quan es comenta la jugada, alguns editors empesos pel dinamisme hi troben tots els amortidors que cal per justificar les maleses i irregularitats dels torsimanys: la ràpida multiplicació editorial, la pressa per esdevenir competitiu, la manca d'una sòlida infraestructura de traductors, els pocs diners que es paguen per la feina i les que hi vulgheu afegir. Per un temps es va dir que era un problema de creixement, com l'adolescent que passa pel desconcert del canvi. De tota manera, han passat els anys, el noieta ja hauria d'haver superat els problemes de l'adolescència i, tanmateix, es continua traduint malament i amb presses. Per aquesta raó, un dels reptes de cara al futur sembla que passa pel retorn al gust per l'obra ben feta que, en el cas de les traduccions, vol dir esmolar el rigor, la sensibilitat i, sobretot, la humilitat.

